

KÖNYVISMERTETÉSEK – RECENSIONES

R.C.G.M. LAUVERIER, *Animals in Roman Times in the Dutch Eastern River Area*. Nederlandse Oudheden, 12, Amersfort 1988, 277 pp.

The work that is in fact a dissertation evaluates the animal remains of a smaller geographic area around the town of Nijmegen, Holland. The material is ideal for a Dissertation because it is sizeable, though, it is not too numerous and consists of smaller samples (that can be more easily handled) of a series of sites from a comparatively short time period, the Roman Imperial Age. Besides these, it is attractive because the sites represent different types (Roman castles, army barracks, a defensive ditch, canabae, a military vicus, a native settlement, a temple complex and even a cemetery) giving a good opportunity for fruitful comparisons. At the same time, the occurring fauna is rather simple, most of the domestic species introduced by the Romans into Central and Western Europe (camel, donkey, cat, etc.) are missing in it, and the number of the wild species are also quite low (among them the only rare species was the elk). As a result, the identification, study and evaluation of the material could not mean a serious problem for a well-trained young archaeozoologist.

The author divided the occurring mammal species into three groups:

1. domestic animals whose meat was eaten (cattle, sheep, goat and pig), 2. wild animals that were also eaten (aurochs, elk, red, deer, roe deer, wild swine and hare), 3. domestic animals whose meat was not eaten (horse and dog). Remains of domestic and wild birds and fish only occurred in sieved samples. Here hen was the main domestic species, and among the fishes freshwater and also sea fishes were found.

Hunting played an insignificant part in the economy. Among the domestic animals, cattle were the leading meat-producer, pig was mainly found in Roman settlements and on Pleistocene soils, caprovines in Holocene areas.

The domestic animal species point to an agrarian economy based on mixed farming in which agriculture played the decisive part. The use of the different domestic species was generally the same what one found in other settlements of the provinces in the Roman Empire or what was described by Roman authors.

As for the different domestic species there can be noted an increase of the size of cattle that was attributed by the author to better breeding techniques and feeding on the one hand, and to the importation of improved Italian breeds. In fact, this had been observed in a series of provincial Roman sites particularly in such ones which lay close to Italy, the heart of the Empire. The other species don't excel with their particularly large size with the exception of horse, some individuals of this species – probably Roman military horses – reaching 163 cm in withers, and whose parallels one can only find in Roman Pannonia and in some *castra* in Roman Germania.

Among the dogs one cannot find the usual wide variation and different breeds well known from other provinces. Its reason

is probably twofold: the number of dog bones was very low, and that social class that used luxury dogs was either rare or entirely missing among the inhabitants.

In summary: the dissertation is an honest work precisely describing the Roman animal remains of the Eastern River area of Holland. It is not the author who can be blamed for the rather plain picture of the animal husbandry and the occurring domestic species but the long distance between the area and Italy for the influence of the Roman animal husbandry both in richness of the fauna and in the improved breeding techniques in every species was much weaker than in provinces closer to Italy.

The bone measurement tables are enclosed on microfiches on the inner side of the back cover. This cannot be considered an ideal solution for the measurement tables are that part of the book which will be most often used, and in many cases not in the offices but in homes of researchers. And it is rare that someone has a microfiche reader at home, in fact, it is more probable that he or she owns a computer. Thus, there would have been more useful to include the bone measurements on a computer cassette.

S. Bökönyi

U. MUSS – CH. SCHUBERT, *Die Akropolis von Athen*. (Welt der Wunder – Wunder der Welt) Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz 1988, 266 lap, 133 illusztráció.

Az Athéni Akropolisnak szentelt összefoglalásoknak, vezetőknél se szeri, se száma. Ezek egyrészt az emberiség e „szent helyére” vonatkozó ismeretek gyarapodását és változását tükrözik: elég például e célból összevetni M. Beulé 1862-ben publikált munkáját (L'Acropole d'Athènes) R.J. Hopper 1971-es évszámot viselő *The Acropolis-ával*. A régebbi azonban nem feltétlenül a rosszabb is egyben; O. Jahn és A.T.F. Michaelis *Arx Athenarum-a* (3. kiadás: Bonn 1901) egyike a legnélközvetlenebb kézikönyveknek. Másrészt régóta, s egyre inkább, a turisztika heterogén igényei „ihletik” az idevágó irodalmat, s így játékosan kölcsön vehetjük D. Willers gondolatát: „jeder hat den Parthenon, den er verdient” (Antike und europäische Welt, Universität Bern, Kulturhist. Vorlesungen 1983–84, 145).

Bármennyire meglepő, az elképesztő intenzitású és mélységű kutatások ellenére az Akropolisra vonatkozó ismereteket nem a stagnálás, hanem a folyamatos gyarapodás jellemzi. Ki gondolta volna, hogy a szűz szikláig feltárt fennsíkrol, egy nagyobb eső után, 1984-ben kerül elő a Parthenón szobordíszítéséhez tartozó töredék? (Vö. A. Mantis, BCH 110, 1986, 231 skk.). Ki számított arra, hogy régész-generációk erőfeszítései ellenére a múzeumi raktárakban őrzött anyag napjainkban vértanul meglepetéssel szolgáljon? (L. ehhez pl. a Parthenón-megdöbentő: A. Mantis, JdI 102, 1987, 163 skk.) S az talán nem megdöbentő, hogy századunk 80-as éveiben derül ki, hogy a Parthenón cellájának keleti falán, a bejárat két oldalán, 1–1 ablak volt? (M. Korres,

Parthenon Kongress Basel. Referate und Berichte, Mainz 1984, I. köt., 47 skk.)

Ez az utóbbi felfedezés az akropolisz kutatások legújabb korzakának gyümölcse, s mintegy mellékterméke az, 1977 óta az UNESCO égisze alatt folyó, egyre nagyobb ütemű restaurálásnak. (L. pl. The Acropolis at Athena, Conservation, Restoration and Research 1975–1983, Athén 1985).

Nem szabad azonban megfélekedni arról, hogy a téma örökzöld volta nem kis mértékben adódik, hogy az ún. nagy ásatások olyan időpontban zajlottak le, amikor a stratigráfia módszere még nem alakult ki (vö. P. Kavvadias – G. Kawerau: Die Ausgrabungen auf der Akropolis 1885–1890, 1906). Vagyis a feltárt jelenségek, a velük kapcsolatos megfigyelések lényegében kontrollálhatatlanok, s értelmezésükre a klasszika archaeologia művelői akár pusztán spekulatív módon, akár egyéb, új ismeretek hatására szinte periódikusan visszatérnek. S ez napjainkban sincs másként, amint a szakirodalom bőséges példái szemléltetik. (L. pl. a Régi Athéna-templomhoz tartozó „Dörpfeld-Fundament”-hez I. Beyer, AA 1977, 53 skk., vagy a Parthenon építéstörténetéhez B. Wesenberg, JdI 98, 1983, 57 skk. stb.).

Ez a „work in progress” – állapot tehát egyfelől rendszeresen visszatérő feladattá teszi az ismeretek áttekintését és újbóli összezesztését, másfelől viszont meglehetősen kritikus periódusokat is kitermel, amikor az összkép zavarossá, a biztosnak vélt tudás képlékennyé válik. Az aktuális szituáció, amikor a népszerű osztrák sorozat tagjaként az itt ismertető kötet megjelent, ilyennek mondható. Az említett Akropolis-program számos új eredményéről legfeljebb a helyszínen, az illetékesektől, vagy szájhagyomány útján lehet hallani, s a publikálás várat magára.

Talán az előbbieket magyarázzák, hogy a két, viszonylag kevéssé ismert névnek számító szerző a több mint két és félszáz lapos terjedelemből mindössze 35-öt szentel az építészeti emlékeknek, s mintegy 9-et a jelenleg folyó restaurálásuknak. Összefoglalásuk vezérfonalát a következőképpen fogalmazzák meg: „Das Thema soll hier in möglichst viele Richtungen verfolgt werden, schliesslich soll die Akropolis auch nicht nur als Monument der Antike betrachtet werden, sondern auch als Teil der europäischen Geistes- und Kulturgeschichte der Neuzeit. Dabei wird versucht, ein vielfältiges und differenziertes Bild der Akropolis zu zeigen und sie als Ausdruck gesellschaftlicher, historischer und archäologischer Prozesse zu sehen” (7.1.). Sőt, olyan fejezetek is akadnak, melyek mindezen túllépve a görög történelem és művészettörténet tágabb összefüggéseit érintik (3. fejezet: Zur Entwicklung der attischen Demokratie; 8. fejezet: Zur Darstellung von Frauen und Männern in der archaischen Plastik).

Ennek előrebocsátása mellett el kell ismerni, hogy a könyv felépítése szerencsésnek mondható. A kiindulási pontot a topográfia és a kultuszok képezik, melyhez szervesen kapcsolódik az emlékek és az építéstörténeti anyag tárgyalása, majd pedig a művészet és a vallás társadalmi összefüggéseinek vizsgálata, miközben külön fejezet illeti meg az építési feliratokat, valamint a fogadalmi ajándékokat. A fentebb idézett programnak megfelelően részletesen bemutatásra kerül az „utóélet”, azaz – a szerzők kifejezésével – egy *Rezeptionsphänomen*” feltárása és értékelése.

Mindezek után, s ha úgy tetszik, mindezek ellenére, a könyv olvasóját (esetleg használóját) alighanem a 2. fejezet (Die Denkmäler und ihre Baugeschichte) érdekli a leginkább. A szerzők célkitűzése, miszerint a „mesterségesen harmonizált és leegyszerűsített” Akropolis-képet el kívánják kerülni, csak helyesíthető. Ezt olyan módon igyekeznek elérni, hogy a különböző problémakörökre (pl. a Régi Athéna-templom építéstörténete, a Parthenon és előzményének időrendi és architektúrális viszonya,

az Athéna Niké-szentély kronológiája stb.) vonatkozó, sokszor igen lényeges pontokon eltérő interpretációkat tárgyilagosan ismertetik. Ez egyfelől – tekintettel a jól összeállított jegyzetanyagra – a könyv használhatóságát megnöveli, másfelől azonban az állásfoglalás gyakori hiánya a konkrét eligazítást váró laikus számára alighanem komoly csalódást okoz. Ebben a tekintetben jogos a kérdés, tulajdonképpen kiknek íródott ez a munka? A szakember az egyéni kutatásokra épülő interpretációt, a szélesebb olvasóközönség a részletesebb informálást és az egyenes véleményalkotást hiányolja.

Vannak azonban pontatlanságok is. Példaként megemlítem az 51. lapon a Régi Athéna-templom keleti oromcsoportjáról adott rövid leírást, amely sem az Akropolis-múzeumban látható állapotnak, sem az újabb kutatásokból kirajzolódó képek nem felel meg. Igaz, a lábjegyzetből kiderül, hogy a szerzők az idevágó vizsgálatokat (pl. K. Stählerét) természetesen ismerik (Vö. 80, 5. jegyzettel).

Feltűnő és tulajdonképpen szimptomatikus a szerzők művészet-szociológiai érdeklődése. Ez nem meglepő, hiszen a klasszika archaeologia német nyelvű szakirodalmában a II. világháború után ennek előtérbe kerülése jól ismert jelenség. Oly annyira, hogy gyakran az ilyen természetű vizsgálatok túlerőltetésével találkozunk. Nos, az Akropolis e tekintetben kimondottan nehéz témának számít. Hiszen az építkezések hátterében meghúzódó politikai tendenciák meghatározását nagy mértékben befolyásolja az a régészeti természetű problematika, hogy pl. a periklési vállalkozás Kimón-kori előzménye (ill. előzmény nélküli volta) kérdésének megválaszolása, a legfinomabban fogalmazva, ellentmondásokkal teli. De ugyanez vonatkozik a Parthenon építéstörténetét érintő hipotézisekre is (fentebb Weenbergét idézzük). Vagyis a szociológiai interpretáció építménye gyakran ingoványos talajon emelkedik. A magyar olvad ebben a tekintetben előnyös helyzetben van: ilyenkor sajnálhatjuk a leginkább, hogy Szilágyi János György idevágó gondolatait a magyarul nem értő szakemberek és laikusok nem ismerhetik. (L. Ritoók-Sarkadi-Szilágyi: A görög kultúra aranykora, Budapest 1984², 466 skk.)

A munka azonban mindezek ellenére sem haszontalan, hiszen jó képet ad az „Akropolis – helyzet” jelenlegi állásáról, sőt a perspektívákat is igyekszik világosan feltárni. Ezt az igényes programot W. Schubert színes és fekete-fehér fotói sikeresen támogatják.

Szabó M.

L. HORVÁTH – M. KELEMEN – A. UZSOKI – É. VADÁSZ, Corpus of Celtic Finds in Hungary. Vol. I. Transdanubia 1. Eds: T. Kovács, Éva F. Petres, M. Szabó. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 248 pp, 84 figures, 79 plates.

This book consists of four authors' publications of La Tene finds from different regions of Western Hungary and it marks the launching of the Corpus – series which intends to sink the debt of the Hungarian archaeology as far as the continuous and intelligible publication of Late Iron Age finds is concerned. Judging from this volume a significant quantity of Celtic finds housed in various museums of Hungary can be assumed and only a few parts of this material have been published so far, often in hardly accessible periodicals in Hungarian and/or with just a few illustrations of the most favoured items. The overwhelming majority of La Tene finds recovered during the last four decades has remained virtually unknown.

It was in 1971 when the Hungarian Archaeological and Numismatic Society decided to publish the celtic finds of the museums in Hungary in a comprehensive Corpus in order to make them accessible for the international research. This program of